

Kertész Imre

Lót dilemmái a 21. században

Kőbányai János telefoninterjúja

(Berlin–Jeruzsálem 2009. október 9.)

– ... Felhívtam Heller Ágnest, hogy megköszönjem a szép gondolatait, amit az új regényrészletemről írt. Örült a hívásomnak, de szalad Nagybörzsönybe – mondta. Jól ismerem Börzsönnyt, gyerekkoromban jártam arra mindenfelé, Kisínócon és az egész környéken. Magyarország gyönyörű, csak most igen kellemetlen. A mohácsi vészig volt feladat, meg kellett védeni Európát a törököktől. Amíg Magyarország betöltötte ezt a szerepet, addig minden rendben volt...

– Amint írtam is, a regényrészleted okán egy Kertész–Szomory számot szervezek a *Múlt és Jövő*-ben, ezért szeretném, ha ebben a beszélgetésben Szomoryról hangsúlyosan esne szó. Annál is inkább, mert egész életemben alig írtál és beszélte a magyar irodalomról. Nobel-díjad átvétele alkalmából egyedül Krúdyról tettél említést. Reggel, a hívásodra várva, újra elolvastam, amit a *Gályanapló*-ban vele kapcsolatban vallottál, az oldalnyi szöveg: keserű telitalálat. Most neked köszönhetően megismertem Szomoryt, az ő alakja még inkább rejtve maradt az életrajzodban. Hál'istennek figyelmesen olvasok, s a *K. dosszié* egyetlen utalása nyomra vezetett.

– Nagyszerű, én pedig véletlenül találkoztam Szomoryval. Fiatal koromban emlegették ugyan, de mint valami nagyon távoli, rég meghalt és a magyar irodalomban nem ápolt emlékű író. Soha nem kerestem Szomoryt, hanem az történt, hogy anyáméknál nagytakarítottak, és előkerült a polcok mélyéről az *Érdekes Újság Száz magyar író száz novellája* című sorozata. [Az Adyhoz közelálló író és szerkesztő, Kabos Ede találta ki és szerkesztette a könyvtárgynak is szépséges köteteket – minden írótól a számára a legkedvesebb novelláját kérte, s egy saját maga írta és interpretálta önéletrajzot is mellékeltek hozzá a kiválasztottak –, ezért az irodalomtudományak is megkerülhetetlen forrása. *K. J.*] Gyönyörű könyvek voltak,

szép kemény kötésűek, minden író egy portré fotó mutatott be, a fényképeket selyempapír védte. A gyönyörű luxuskiadásból anyáméknak több kötet is megvolt. Egyszer csak megpillantottam a kötetek egyikében egy érdekes arcot. S csak utána olvastam el a novella címét: *Ünnep a Dühöngő-n*. Belelapoztam, és már az első mondata rabul ejtett. Micsoda stílus, nagyszerű, plasztikus és látványos, amely egyúttal egy Wagner-opera reményével párosul, ez engem teljesen lenyűgözött. Elolvastam a történetet, és beleszerettem Szomoryba.

Ez a hatvanas évek elején lehetett – a *Sorsatlanságot* írtam az idő tájt.

Tekintettel arra, hogy regényt írtam, nem szoktam idegen befolyásokat magamra bocsátani. Amikor éppen írok, védekezem minden külső hatás ellen. Persze mindezek ellenére el-el kapnak, hiszen nem lehet elbújni a világ elől. Különösen a világ szépségei elől nem, nem is szabad. Szomoryval aztán hosszú ideig nem találkoztam, amíg azután a kezembe nem került a *Horeb tanár úr*. Micsoda két csodálatos figura. Horeb, az elbocsátott egyetemi tanár és a fiatalabb, a konformista

kollegája, mindketten zsidók. Olyan csodálatos alak mind a kettő, és annyira reménytelenül kétféle, és oly összeegyeztethetetlen az álláspontjuk. Horeb az igazi tanár, bölcs, mély és időtlen. Vargassy nagyon is be van építve az állandó zsidó konszenzusba. Az állandó zsidó megadásba, az állandó zsidó karrierizmusba. Egy entellektüel a Horthy-világban, hiszen akkor játszódik a történet. A Horthy-világban volt muszáj karriert csinálnia, ott volt muszáj valahogy elfogadtatnia magát, s ez mindig önfeladással járt. Az a magyar zsidó lét úgy volt az első világháború után megkonstruálva, hogy a magyar zsidó csak óriási kompromisszumok árán érezhette jól magát benne. S ez azóta is így van – a mai napig.

1867-ben a Kiegyezés, az Osztrák–Magyar Monarchia megalapítása idején sok gát felszakadt, és sok ígélet hangzott el a zsidókra vonatkozóan. Ezeknek az ígéleteknek az eredménye a modern Budapest. A város szülötteként pontosan tudom, hogy majdnem fél Budapest magán viseli a zsidó jelenlétet. Ha nem is a zsidó építészet stílusjegyeit – a szecessziót hívták annak –, de a zsidó munkát, s vagyont. Nem csak a belvároson látszik meg mindez. A gyárak, a körülötte emelkedett létesítmények is meghatározóak. A magyar nemesség elmulasztotta azt, amit nem a dzsentrí, hanem a *gentry* megcsinált. Amikor az angol nemes látta, hogy a föld már nem hoz semmit, átment az iparba, s gyárakat alapított. A magyar köznemes nem ezt tette, hanem hagyta tönkremenni a földjét, és siránkozott. Vagy rábízta a zsidóra. Ilyen zsidó volt például a Délvidéken Hunyady Sándor. Befogadta őt egy nábob, és Hunyady rendezte az ügyeit, rendbe rakta a papírjait, intézte az adminisztratív teendőket, amelyek a földdel és a kereskedéssel jártak, és közben nagyon jól élt, s mellesleg ez időben vált nagy novellaíróvá.

Hunyadyt ma talán jobban ismerik a nagyon élvezhető, Maugham-szerű novellái révén. Szomory nehezebb dió, több munkát követel az olvasójától. Csak *A párizsi regénye* jutott át valahogy a köztudatba, az is azért, mert édes, melankolikus, és jó portrék sorozatából áll.

A következő Szomory-élményemért vissza kell mennem az időben. Szomoryról sajnos nem tudás, hanem csak legendák vannak forgalomban. Alakja körül nem igen igazodunk el a legendák, sztorik, a különféle poénok és a valóság között. Amikor fiatal újságíró lettem 1948-ban, a szerkesztőségben dolgozott egy parlamenti gyorsíró. Akkor még szükség volt a gyorsírásra, 1948-ban még nem volt se komputer, se fax, se magnetofon. Nem em-

lékszem a nevére, Kellér Andor Szomory-könyve (*Író a toronyban*) is említi, amely szintén tele van hamis anekdotákkal, és egyfajta mézédés utálat. Ez a gyorsíró, amikor Szomory dicsősége tetőpontján kint lakott a Margitszigeten, és minden nap elindult sétára – hosszú sál lógott a nyaka körül, hátracsapva egészen a cipője sarkáig lengett, és mögötte vonultak az emberek, akik vele ebédeltek, rajongók raja, az úgynevezett *Szomory-sündörgők*, s Szomory időnként hátra szolt: „ki a legnagyobb író a világon?” s ők szorgalmasan rávágták: „Dezsike”, „Dezsike” – akkoriban ez a gyorsíró is ebbe a sleppbe tartozott. Igaz, vagy nem igaz, e séták hangulatát a gyorsíró adta tovább nekem, alakját odakötöm Szomoryhoz – ha vele beszéltem, Szomory hangját hallottam a háttérben. Állandóan a társaságában forgolódott mint vérbeli Szomory-sündörgő. Sajnos akkor még Szomoryt nem ismertem, de emlékszem arra a stílusra, ahogy ez az ember öltözködött, nyakendőire, a finoman ápolt kezére – s a folyamatra, ahogy ezek a kezek a hirtelen érkezett kommunizmusban egyszerre csak olyan fölöslegessé váltak, remegő ruhadarabbá. Az eleganciára, amire szüksége volt egy parlamenti gyorsírónak, már nem volt szükség. Kezdtet megsüketülni, amit mindenki észrevett körülötte, de úgy tettek, mintha elfogadnák a gyorsíró magatartását, aki természetesen nem lehetett süket, hiszen akkor nem lehetett volna gyorsíró, körömszakadtáig tagadta nagyothallását, s rámeredt az emberek szájára. A régi húrok így vezettek el az íróasztalig, ahol Szomory dolgozott.

A Szomory-darabokhoz nehezebb a hozzáférhetőségem. Drámát olvasni más, mint a nézőtérre ülni. Azt hiszem, hogy ezek a darabok ma eljátszhatatlanok magyar színész számára. Olyan miliőt érzékíttettek meg, amelynek sajátos a nyelve, sajátos az öltözéke, teljesen rájuk szabottak a kávéházak és elegáns budoárok – a mai színészeknek fogalmuk sincs erről. Nekem sem. Megmondom őszintén, nem tudom elképzelni, hogy egy ilyen, *Györgyike drága gyermek* hogyan nézhetett ki a tízes években.

Majdnem az egész Szomory-prózáat elolvastam. Ha nem is elolvastam, de legalábbis beléjük olvastam. Óriási skálán játszik, egyes elbeszélései faluhelyen játszódnak, a falusi ember gondolkodásmódját követik, szerintem ezek is zseniálisak.

Amit Szomoryban a legautentikusabbnak tartok: az az élete vége. Az öreg és a világból kikopott Szomory. Gyakran annyi pénze sem akadt, hogy meghívja magát egy vacsorára. Ezzel szemben nagyon nehéz volt őt meghívni, mert ha annak

a látszata is kiderült, hogy vacsorázni hívják, tehát azért hívják meg, hogy egyen valamit, akkor ezt Szomory kérlelhetetlenül visszautasította. Ki kellett találni mulatságos kalandokat, fordulatokat, hogy Szomoryt asztalhoz lehessen csalogatni, és ne vegye észre, hogy őt itt etetik, hanem higgye azt, hogy egy választékos társaságba hívják.

Ha Szomory és az én írásaim között kimutatható hasonlóság – ahogy te mondod – az az azonos társadalmi osztálynak és a miliójének köszönhető. A pesti zsidó az ilyen volt, különleges típus. Nekem nagy dicséret, hogy lehetett volna az ő *Gyurija* az én Kőves Gyurim elődje is. A magyar zsidónak, a kispolgárnak megvolt a maga nyelve, a maga miliója, megvoltak a maga szépségei, a maga kis hazugságai, mindenki életében volt valami csúnya kompromisszum, ha más nem, akkor az, hogy azzal hitegette önmagát, hogy nincs veszélyben.

– A *K-dosszié*ban van egyetlenegy mondat Szomoryról és a *Horeb tanár úrról*. („Nincs mindenki a világon, aki megszületik” – mondja *Horeb tanár úr* című csodálatos regényében Szomory Dezső). Először csak a *Horebet* akartam kiadni, de közben „tudós” emberré kezdek válni, azt tanítják nekem, hogy ha az ember ír egy elő- vagy utószót, akkor ehhez el kell olvasnia a szerző összes művét. Tehát fogtam magam és elolvastam a Szomory-életművet (roppant gyógyörűségem tellett benne), és elhatároztam – menet közben alakult át a terv –, hogy a súlyát egy életműkiadással kell nyomatékosítani.

– Akik az un. kánont összeállítják, nem igen mélyedhettek el Szomoryban. Kánonszemléletük régen elavult, egyébként is olyanok állítják fel, akik nem lehetnének benne egy normális kánonban. A magyar sznobéria különösen megmutatkozik a hamis kánongyártásban. Szomory olyan nyelvet talált ki, amelyik kétségkívül idegen a magyar irodalomban – kifejezéseiben, s néhol grammatikai leleményeiben. Tegyük hozzá, hogy ez dús, pompás, vesékbe leereszkedő, s ugyanakkor vesékbe látó festői és zenei szárnyalás. Prózája tele van megható és meghökkentő fordulatokkal, hallatlanul becsülöm a plaszticitását. Egy írónak legalább kétféle tehetsége kell, hogy legyen, a plaszticitás és a kompozíció – és Szomoryban mind a kettő megvolt.

A plaszticitást nem lehet tanulással megszerezni, ez az, amit született tehetségnek neveznek. Egy író leír egy figurát három szóban, s a szemed előtt látod azt a figurát. Más író hosszan elemzi, s eközben egyre kevésbé látod, s mire a könyv végére értél, elvesztetted a szemed elől. Szomory-

nak óriási plasztikus tehetsége volt. Akármilyen nyelvet talált volna ki, ez a plasztikus tehetsége mindenképpen dominál, érvényesül. De ő ehhez még kitalált egy fantasztikus nyelvet is. S ezt a nyelvet, valljuk be őszintén, úgymond nehéz olvasni. Miért nehéz? Mert nem szánunk rá időt, mert a hétköznapiak úgy szállnak el a semmiben, hogy mire egyszer odaérnék, hogy kézbe vegyék egy Szomory-könyvet, addigra már lecsukódik a szemem a fáradtságtól. Ez friss erőket kíván. Azt, hogy az ember odaüljön az állólámpa alá, fölnyissa a könyvet, és két óra hosszat elmerüljön a világba, amit az író teremt a számára.

Krúdy is, Szomory is, mint a nagy írók, mind stílusművészek is egyben. Ők ketten tényleg újféle nyelvet találtak ki. Ugyanakkor megértem azt, aki Krúdyt szereti, s Szomoryt pedig nem. Krúdy is olyan esendő és dekadens, de egészen másféle nosztalgiával, mint Szomory. Szomoryban nincs annyi társadalmi elkötelezettség, mondjuk így. Krúdy úgy ismerte a várost, Budapestet, annyira ismerte a történetét. Ha elolvassod, amit Szemeréről ír, kiderül, hogy a bankokat is ismeri, tudja, hogy milyen egy banki levelezés, ért ahhoz, hogy felmérje, miféle banki tevékenységet végez Szemere, ez a furcsa figura. Kideríthetetlen, hogy mindezt honnan tudja, ugyanis lát-szólag egész életében pörköltet evett és bort ivott különböző kiskocsmákban. Krúdyt mérhetetlenül érdekelte az, ami Szomoryt kevésbé.

A plaszticitásba az ember beleszédül. Egy mondat és „ott van”. Az *Ünnep a Dühöngőn*-ből, eszembe jut az a kép, amikor a főherceg megcsókolja a szakállas admirálist, beledől a pomádéillatú szőrtömegbe – „a hányásig”. Vagy azt mondja Szomory, hogy jóllaktak már az „aranytiszték”, s látod magad előtt a hajó fedélzetén ezt a társaságot, egy szó, egyetlen szó mindent eléd hoz.

Nem szeretem Kosztolányit mint prózaírót. Utoljára a *Néró a véres költő* című regénye volt a kezemben, ebben rövid mondatokat ír. Joggal alapítja meg Szerb Antal: rövid és egyszerű mondatokat ír, néha annyira egyszerűt, mint egy kilencéves kislány. Kosztolányi rövid mondatai engem mint prózaolvasót untatnak, a mondatai nem izgalmasak. Nézz meg egy Szomory-mondatot, ne a leghosszabbat, olyan közepeset. Én Kosztolányit nagyon nagy költőnek tartom, a világon nincs még egy vers, ami úgy meghatót volna, mint a *Hajnali részegség*, de mint prózaírót nem szeretem, a rövid mondatai nem tartalmaznak semmit.

Móricz Zsigmond nagy író, gyerekkoromban olvastam Móriczot, nagyon szerettem a Nyilas Misit, és elolvastam az *Erőly*-trilógiából is vala-

mennyit, azonban a kegyetlenkedések leírása annyira undorított mint gyereket, hogy soha többé nem akartam se Móricztól, se Erdélyről olvasni. Azóta persze megváltozott a véleményem, de ez volt az eredeti élmény. Móricz Zsigmondot ma is hatalmas írónak tartom, úgy tör át a nyelven, mint egy aratógép, félelmetes az ereje.

A magyar prózából sajnálatos módon hiányzik a modernség. A modern regény Magyarországon nem létezik. Itt nemcsak Proustra, inkább Joyce-ra gondolok. Mindez szerintem nagyon is gazdasági okokból fakad. Nézzük Franz Kafkát, Prágában, egy biztosító vállalatnál volt ügyvéd, és amikor meghalt, kérdéseket tettek fel egykori kollégáknak és főnököknek róla. Mindenki rajongott az ügyvédért, – micsoda pereket nyert meg, de arról, hogy író lett volna, fogalmuk nem volt. Kafka tehát gazdaságilag teljesen független volt az írói egzisztenciától. Nem úgy, mint a magyar írók, akiknek szaporán kellett írniuk, hogy a családjukat eltarthassák. Ezért, sajnos, komoly tehetségek nem jutottak a valódi lehetőségeik kibontakozásához. Ha Kafkát említettem, hadd idézzem föl Karinthy alakját, aki szintén abszurd gondolkodású, szintén fantasztikus humorú, s nagyon tehetséges volt, azonban rövid, népszerű tréfákat kellett írnia ahhoz, hogy megéljen. És még sorolhatnék néhány hasonló példát.

Jómagam írói fejlődésem során nem a magyar irodalomra koncentráltam, mégpedig azért nem, mert a sok szépségén kívül, a modernet nem találtam meg a magyar prózában. Nem a posztmodernre gondolok. Sőt: a modern érzés nem azonos az avantgárral. Modern számomra az, amit Bartók Béla testesít meg. Bartók is olyan nehezen talál haza a magyar fülekhez. Bartók hatalmas európai zeneszerző, és szinte indulásától azonnal rátalált a modern kifejezőmódra. Most beleszerettem az *I. zongoraversenyébe*, újra és újra meghallgatom. Ez a modern életérzés hiányzik a magyar prózából.

Ady az igen. *Kocsi-út az éjszakában* című versét így kezdi: „Milyen csonka ma a Hold, milyen sivatag, milyen néma, milyen szomorú vagyok én ma...,” és eljut addig a sorig, a vers különben rövid, hogy „Minden egész eltörött”. Talán magyarul Ady mondta ki először, hogy eltörött, és nem lehet megbízni a formákban, minden olyan ingattaggá vált, nincs többé szilárd talaj a művész lába alatt... Adyt imádom, olyan rusztikus, olyan nagy költő, hogy csak Baudelaire-hez hasonlítanám.

Szomoró abszolút modern. Romantikus hangszereket szólaltat meg látszólag, de azok teljesen modernül hangzanak, egymáshoz dörzsölődnek

és csikorognak – minden egész eltörött Szomorónál is, ez teljesen egyértelmű. *A Harry Russell-Dorvan harctéri levelei*, ez valami megdöbbenő, olyan képek a háborúról, amilyenek sehol másutt nem találhatók, óriási könyv ez is.

Szomoró sajnos nem juthat ki a világba, hiszen a külföldi kiadó, pláne, ha magyar regényt keres, akkor olyanra szeretne rábukkanni, ami pénzt hoz neki. Németországban a harmincas évek magyar regényíróit most kezdik felfedezni, mindenki előtt Márai Sándort. De Szomorót nincs aki lefordítsa.

– Téged is lefordítanak, a te nyelved sem könnyű ...

– Van egy csodálatos szerkesztőnőm, aki fölfedezte az írásaimat, először kiadott 1990-ben, s aki vigyáz, hogy jól fordítsanak, minden mondat a helyén legyen. S ne feledd: az én regényeimnek a történelmi háttere a diszkusszált történelmi tény: a holokauszt, amely nemzetközi nyelv és tapasztalat. De az *Ünnepe a Dühöngő-n* például olyan nyelvi macera – miért fordítsa le egy fordító, aki húsz eurót kap egy oldalért? Szerintem nagyon fontos a Szomoró-sorozat, ez valóban miszisztó, hogy most hangsúlyosan megjelenik, mert egy igen nagy író tűnne el nélküle a süllyesztőben.

Az én könyveim sem kelnek el Magyarországon nagy példányszámban. Itt, Berlinben kaptam kézhez nemrégiben egy füzetet, amit egy tanácsadó küldött el tiszteletből. Arról szól ez a füzet, hogyan kell a német iskolákban a *Sorstalanságot* tanítani? Mi legyen az a módszer? Mit olvassanak hozzá történelemből, milyen filmrészletet nézzenek hozzá? Ez jólesett, noha ha iskolákban tanítják is a *Sorstalanságot*, akkor se fognak eladni belőle százezer példányt, azonban ez azt jelenti, hogy a könyvesboltokban állandóan tartják a könyvet, s mindig megrendelhető. Nem tudom, Magyarországon mikor jutok el ide, igaz mindig utáltam a kötelező irodalmat, gyerekkoromban sosem olvastam el a kötelezőt, mindig valami mást helyette.

Drága János... kezdek elfáradni, fel kéne tennem a lábamat, hogy a víz kijöjjön belőle.

– Föltehetek még neked két kérdést, nem Szomoróról? – de tedd csak föl előbb a lábadat.

– Nem elég föltenni, áztatni is kell, én most a dolgozószobámból, itt föntről egy manzárdszerű emeletről beszélek, ahhoz le kéne menni.

– Akkor egy gyors léniát húzok. Egy kérdést Heller Ágnessel kapcsolatban. Heller Ágnes olyan ben-

sősséggel ír rólad, s te olyan szeretettel kommentálsz, hogy meg voltam győződve, hogy ti jó személyes ismerősök vagytok. Ehelyett, ahogy mondd, erről szó sincs.

– Nem baj, épp ellenkezőleg, ez fantasztikus. Mert ő mégiscsak máshonnan indult, én is máshonnan, nyilván másképp fogalmazunk. Az, hogy a Heller Ági engem szeret, a szívemnek igen jólesik. Kijelenti: szeret engem, ez nagyszerű. Nem tudom, szeretne-e, ha éjjel-nappal együtt lennénk.

Az új könyvről sem tudok sokat mondani. Halálról van szó, végeredményben nyolcvanéves vagyok, muszáj a halállal foglalkozni.

– Heller Ágnes szerint csak azzal foglalkozol.

– Akkor azt mondhatnám, hogy ez dialektikus. A halállal foglalkozom, ez azt jelenti, hogy élek, az élettel foglalkozom, nem a halállal. Tulajdonképpen egy nyitány ez a szöveg, amit odaadtam neked, hál' Istennek.

Lót nekem nagyon régi hősöm, valójában az első irodalmi figurám lett volna, ha nem írtam volna mást, de mindig másba fogtam bele, ő mostanra maradt. Annyit tudok róla mondani, hogy tényleg a halállal való szembenézés.... Stílusosan pedig egy festő hatott rám: Turner. Ő fiatal korában pompás, teljesen világos vonásokat, rajzokat vetett vászonra, öreg korára már csak foltokat festett. Az a csodálatos benne, hogy szinte átment az impresszionizmusba. De nem ez volt a helyzet, hanem egzisztenciálisan volt rá szüksége. Mindent megfestett már világosan, élesen. Öreg korára ezek a foltok maradnak, amelyek olyan rettentően kifejezőek. Én is erre törekszem ebben a könyvben.

Lót izgalmas figura, láthatod, hogy játszom és foglalkozom vele, hogyan lehet beilleszteni valahová. Morális töltetű hős, azért nehéz a sorsa, mert igaz ember. 1948 körül kezdtem vele foglalkozni, de elmentem az újsághoz, és elfelejtettem minden szépirodalmi törekvésemet, újságot írtam, jelentéseket a városházáról, évekig nem foglalkoztam szépirodalommal.

– Akkor most nem fárasztalak, csak én beszélek. Azt tudod, hogy a papám életrajzához nagyon hasonlít a tied, leszámítva, hogy ő nem lett író. Egyébként ő is írt regényt. Megírt egy regényt, és

olyan fontosnak tartotta, hogy a kéziratát állandóan magával vitte egy aktatáskájában. Valamilyen isíász-szerű betegségben szenvedett, Örkény István apjától, aki patikus volt, kapott valami gyógyító folyadékot, amit betett a táskájába. Kiömlött a folyadék, s az egész regény, az összes papírlap sima, fehér felület maradt utána.

– Borzasztó!

– De egyúttal szép is. Ebből megértette, hogy egy felsőbb helyről azt üzenik, hogy nem neki kell regényt írnia.

Ő is újságíró lett a „táborok” után, mint te, de ő újságíró is maradt, hiszen jól ismerted a Luxorból. Nekem a legfontosabb példa az életedből, hogy képes voltál kitörni az újságírói életformából. Ezt magamról tudom, hogy milyen nagy szenvedés, hiszen az újságírói lét szenvedély, életforma, abból kilépni igen nehéz, szinte lehetetlen.

Nagyon köszönöm, hogy beszélgettünk, és majd összehozom ezt az interjút amilyen gyorsan csak lehet, és elküldöm, remélem működik az e-mail.

Két okból, egyrészt, hogy autorizáljad és hátha van új gondolat és akkor hozzá lehet még valamit tenni. Ez a Heller Ágnes könyv meg fog jelenni, mire megérkezel Budapestre az akadémiai székfoglalóra (2009. október 19. K. J.). A folyóiratszám szinte kizárt, bármennyire igyekszünk, mert egy folyóiratot sajnos nehezebb összehozni, mint egy egyszerű könyvet. Nagyon boldog vagyok, hogy jól elbeszélgettünk, nem is az interjú miatt, hanem hogy jól beszélgettünk. Nagy marhaság volt, hogy ezt tizenvalahány éve abbahagytuk. Ami késik, nem múlik, és teljesen komolyan mondom, hogy már csak azért is, hogy eljőjjél Izraelbe, utánajárok ennek a Parkinson-gyógyszernek. Nagy felfedezések vannak állítólag a Parkinson-ügyben, és úgy érzem, hogy neked amúgy is inkább Izraelben a helyed, mint Berlinben. Nem egyszer Ágival sétáltunk a környéken, ahol lakom, és azt mondtuk, na, ebből a Nobel-díjból itt és itt – remélem, hogy egyszer megmutatom azt a lakást, ahol szerintünk neked ezt a lakást meg kellett volna vened – kellene Kertésznek ezt a Gehenom völgyre néző lakást megvennie. Jeruzsálemben nagyon jó dolgozni. Szerintem lenne annyi barátod itt is, amennyi barátod Berlinben van. Akkor szervusz, és amint készen vagyok, küldöm. Jó?